

FALSAFA FANI ORQALI TALABALARDA MADANIY VA MA'NAVIY O'ZLIKNI ANGLASHNI KUCHAYTIRISHNING PEDAGOGIK YO'LLARI

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD.

Anotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy oliy ta'lim kontekstida falsafa fanining talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni anglashni shakllantirishdagi pedagogik ahamiyatini ilmiy tahlil qiladi. Tadqiqotda talabalarining ma'naviy ongini rivojlantirish va ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga bog'lash jarayonida falsafa fanining integrativ metodlari o'rganilgan. Shuningdek, maqolada talabalarining axloqiy, estetik va intellektual komponentlarini uyg'unlashtirish orqali ma'naviy o'zlikni mustahkamlash pedagogik yo'llari, innovatsion pedagogik yondashuvlar va amaliy misollar bilan yoritilgan. Tadqiqot natijalari falsafa fanini o'qitish jarayonida talabalarining madaniy va ma'naviy rivojlanishini samarali tashkil etish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: falsafa fani, madaniy o'zlik, ma'naviy o'zlik, talaba rivoji, pedagogik metodlar, oliy ta'lim, axloqiy-mental rivojlanish, innovatsion ta'lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ УСИЛЕНИЯ КУЛЬТУРНОЙ И ДУХОВНОЙ САМООСОЗНАННОСТИ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ФИЛОСОФИЮ

Абдуллаев Акмал Насреддинович

Доцент, кандидат философских наук, Наманганский государственный педагогический институт

Аннотация: Статья научно анализирует педагогическое значение философии в формировании у студентов культурной и духовной самосознательности в контексте современного высшего образования. В исследовании изучены интегративные методы философии в процессе развития духовного сознания студентов и их связи с национальными и универсальными ценностями. Кроме того, в статье рассматриваются педагогические способы укрепления духовного «Я» через гармонизацию моральных, эстетических и интеллектуальных компонентов студентов, инновационные педагогические подходы и практические примеры. Результаты исследования демонстрируют возможности эффективной организации культурного и духовного развития студентов в процессе преподавания философии.

Ключевые слова: Философия, культурная самость, духовная самость, развитие студентов, педагогические методы, высшее образование, морально-ментальное развитие, инновационное образование.

PEDAGOGICAL METHODS TO ENHANCE STUDENTS' CULTURAL AND SPIRITUAL SELF-AWARENESS THROUGH PHILOSOPHY

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

Associate Professor, PhD, Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: *This article scientifically analyzes the pedagogical significance of philosophy in developing students' cultural and spiritual self-awareness within the context of modern higher education. The study examines integrative methods of philosophy in fostering students' spiritual consciousness and connecting it with national and universal values. Furthermore, the article explores pedagogical strategies for strengthening spiritual identity through the harmonization of students' moral, aesthetic, and intellectual components, alongside innovative pedagogical approaches and practical examples. The research findings demonstrate the potential for effectively organizing students' cultural and spiritual development during philosophy education.*

Keywords: *Philosophy, cultural self, spiritual self, student development, pedagogical methods, higher education, moral-mental development, innovative education.*

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarning shaxs sifatida shakllanishi, ularning madaniy va ma'naviy o'zligini anglashi muhim pedagogik vazifa sifatida ko'riladi. Bu jarayon faqatgina fan bilimlarini egallash bilan cheklanmay, balki talabalarning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va estetik didini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Falsafa fani esa o'zining metodologik va kontseptual jihatlari orqali talabalarda kompleks fikrlash, tanqidiy tafakkur va axloqiy-huquqiy ongini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, falsafa fanining pedagogik potentsiali talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni anglashning strategik vositasi sifatida o'rganilishi zarurdir. Madaniy va ma'naviy o'zlik kontseptsiyasi talabaning shaxsiy tajribasi, milliy qadriyatlar bilan bog'liqligi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirini ifodalaydi. Bu kontseptsiya doirasida talabaning o'zligini anglash jarayoni, bir tomondan, individual psixologik jarayon sifatida namoyon bo'ladi, ikkinchi tomondan esa, u ijtimoiy madaniyat va etik norma tizimi bilan integratsiyalashgan holda rivojlanadi[1]. Shu bois, madaniy va ma'naviy o'zlikni shakllantirishda falsafa fanining o'рни nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki talabalarga dunyoni, jamiyatni va o'zini o'rganish imkoniyatlarini taqdim etishda namoyon bo'ladi. Oliy ta'lim jarayonida falsafa fanining o'qitilishining samaradorligi pedagogik yondashuvlar bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, interaktiv metodlar, diskussiya va muloqot asosida ishlash, problematik vaziyatlar orqali

tafakkur qilish kabi metodik vositalar talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Bu jarayon, bir tomondan, talabaning axloqiy va estetik sezgirligini oshiradi, ikkinchi tomondan, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bog'lashda samarali bo'ladi[2]. Shuningdek, falsafa fanini boshqa ijtimoiy va gumanitar fanlar bilan integratsiyalash orqali talabalarda kompleks dunyoqarashni shakllantirish, madaniy meros va zamonaviy jamiyat talablarini uyg'unlashtirish mumkin. Pedagogik nazariyalar nuqtai nazaridan, madaniy va ma'naviy o'zlikni anglashning samarali yo'llari talabaning shaxsiy rivojlanishiga asoslangan yondashuvlarni talab qiladi. Masalan, konstruktivistik pedagogika falsafa fanida talabalarning bilimlarni mustaqil kashf etish va sintez qilish imkoniyatlarini taqdim etadi[3]. Talabaning tafakkur jarayoni, ularning axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyati va ijtimoiy faoliyatda faol ishtirok etish darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Shu bilan birga, falsafa fanida pedagogik faoliyatda etika, estetik va epistemologik masalalarni kompleks yondashuv asosida o'rganish talabalarda ma'naviy mustaqillik va madaniy ongni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni shakllantirishda falsafa fani ijtimoiy integratsiya va shaxsiy identifikatsiya jarayonlarini uyg'unlashtirish orqali samarali natijaga erishadi[4]. Masalan, talabalarga axloqiy dilemmani yechish, madaniy vaziyatlarni tahlil qilish va tarixiy-falsafiy kontekstda tanqidiy tafakkur qilish imkoniyatini yaratish, ularning ma'naviy va madaniy ongini chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, pedagogik jarayonda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda falsafa fanini o'qitish talabalarda o'zlikni anglash jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi[5]. Oliy ta'limda madaniy va ma'naviy o'zlikni shakllantirishning dolzarb jihatlaridan biri – talabaning individual va kollektiv qadriyatlarni uyg'unlashtirish qobiliyatidir. Bu esa, o'z navbatida, falsafa fanining konseptual va metodologik asoslariga tayanadi. Falsafiy ta'lim jarayoni talabalarda tanqidiy tafakkur, axloqiy intellekt va estetik sezgirlikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning madaniy merosni anglash, milliy qadriyatlarni qadrlash va global madaniy kontekst bilan uyg'unlashish qobiliyatini mustahkamlaydi[6]. Shuningdek, talabalarda ma'naviy o'zlikni rivojlantirish jarayonida pedagogik yondashuvlarni tizimli integratsiya qilish zarur. Buning uchun

falsafa fanining o'qitish metodikasi interaktiv va problematik metodlarga tayanadi, shu bilan birga, talabalarga o'z fikrini ifodalash, argumentatsiya qilish va ijtimoiy dialogda qatnashish imkoniyatlarini beradi. Bu esa, nafaqat ularning shaxsiy madaniy va ma'naviy o'sishiga, balki jamiyatdagi faol ijtimoiy o'rni va mas'uliyatini anglashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy va pedagogik adabiyotlarni ko'rib chiqqanda, talabalarda ma'naviy-madaniy o'zlikni shakllantirishda falsafa asosida "axloqiy/karakter tarbiyasi" (character / moral education) yondashuvlari muhim o'rin tutadi. Xususan, ikki dolzarb tadqiqot — Research in Moral Education: The Contribution of P4C to the Moral Growth of Students va UNFOLDING MORAL IDENTITY AMONG ADOLESCENTS: ITS CULTIVATION WITHIN THE EDUCATION REALM — bu jarayonning nazariy hamda amaliy asoslarini aniq ko'rsatadi. Birinchi asar, "Research in Moral Education ..." falsafa bo'yicha sinflarni (classroom) "filosofik izlanish jamoasi" (community of philosophical inquiry)ga aylantirish orqali talabalarning axloqiy-moral rivojlanishiga erishish mumkinligini ilgari suradi[7]. Mualliflar ta'kidlaydiki, oddiy ma'lumot uzatish metodlari o'rniga, talabalarni bahs-munozara, refleksiya va hamfikirlik asosida chuqur o'ylashga jalb etadigan P4C kabi metodologiyalar ayniqsa samaralidir. Bu yondashuv studentlarda nafaqat intellektual, balki axloqiy fazilatlarini — mas'uliyat, empatiya, adolat tuyg'usi va ijtimoiy ongini rivojlantiradi. Ikkinchi asar, "Unfolding Moral Identity among Adolescents ..." asosan g'arbiy kontekstda, yoshlar (adolescent) vaqtida moral identifikatsiya (moral identity) shakllanishiga psixologik-pedagogik yondashuvni taqdim etadi[8]. Mualliflar ta'kidlaydiki, ta'lim muassasalarida karakter/axloqiy ta'limga e'tibor qaratilsa, talabalar o'zlarini "ma'naviy-axloqiy identifikatsiyalangan shaxs" deb his qiladigan darajaga yetishadi. Bu esa ularning kundalik hayotidagi qarorlarida, xulq-atvorida barqaror o'zgarishlarga olib keladi va ularning "ideal-o'zlik (ideal self)"i bilan esimni moslashtirishga turtki bo'ladi. Bu ikki tadqiqotni solishtirsak, ularning umumiy xulosasi shuki: filosofik / axloqiy tarbiya nafaqat akademik bilim berish emas, balki talabaning ichki dunyosi, identifikatsiyasi va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishda muhim vosita

hisoblanadi. Biroq ular metodologik jihatdan farqlanadi: birinchisi yanada formal “sinflarda filosofik dialog, bahs, refleksiya” asosida; ikkinchisi esa psixologik-identifikatsiyaga yo‘naltirilgan “moral identity” tushunchasiga e‘tibor qaratadi. Bu farq, lekin, bizning kontekstda talabalarda madaniy va ma‘naviy o‘zlikni anglash uchun foydali, chunki nafaqat intellektual-axloqiy, balki identifikatsion (shaxsiy va ijtimoiy) jihatlar birga rivozadi. Shuningdek, boshqa tadqiqot va konseptual maqolalar ham mavjud. Masalan, “ethical education in a multicultural world” muammosini ko‘taruvchi Ethical Education in a Multicultural World maqolasi, ko‘p madaniyatli jamiyatlarda etik va madaniy tarbiya muammolarini tahlil qiladi va ta’kidlaydiki, globalizatsiya sharoitida talabalarining madaniy identifikatsiyasi va tolerantligi shakllanishi uchun falsafiy-etik ta’lim zarur. Bu adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki: falsafa fani va unga asoslangan karakter/axloqiy ta’lim metodlari talabalarda ma‘naviy, axloqiy va identifikatsion o‘zlikni ya’ni “madaniy-ma‘naviy o‘zlik”ni rivojlantirishda kuchli pedagogik vosita bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, sinfxona muhitini filosofik bahs-diskussiyaga aylantirish, talabaning identifikatsiya jarayonini qo‘llab-quvvatlash va ularni faollashtirish orqali nafaqat bilim, balki ong, qalb va jamiyatga munosabat shakllanadi. Shu bois, mazkur xorijiy adabiyotlar bizning maqola mavzusi “Falsafa fani orqali talabalarda madaniy va ma‘naviy o‘zlikni anglashni kuchaytirishning pedagogik yo‘llari” uchun nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

METODOLOGIK QISM

Ushbu maqolada talabalarda madaniy va ma‘naviy o‘zlikni shakllantirishda falsafa fanining pedagogik samaradorligini o‘rganish uchun kompleks metodologik yondashuvlar qo‘llanildi. Tadqiqot jarayoni nazariy va amaliy usullarni uyg‘unlashtirishga asoslandi: bir tomondan, falsafa fanining kontseptual asoslari va axloqiy-identifikatsion tushunchalar tahlil qilindi, ikkinchi tomondan, talabalarda o‘rganish faoliyati, refleksiya va bahs-munozara jarayonlari orqali ma‘naviy va madaniy o‘zlikni aniqlashga yo‘naltirilgan empirik metodlar ishlatildi. Tadqiqotda interaktiv o‘qitish, diskussiya va problematik vaziyatlarni tahlil qilish metodlari markaziy o‘rin tutdi, bu esa talabalarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkur va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish imkonini berdi. Shuningdek,

maqolada P4C (Philosophy for Children) metodologiyasi amaliy tadqiqotlarda qo'llanilib, talabalarni falsafiy izlanishga jalb qilish orqali ularning axloqiy-huquqiy va madaniy o'zligini mustahkamlash samaradorligi o'rganildi. Bu yondashuv talabalarga nafaqat bilimlarni egallash, balki ularni amaliy axloqiy va madaniy vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi, shuningdek, ularning identifikatsion jarayonlarini faollashtiradi. Empirik qismda kuzatish, suhbat va reflektiv yozuvlar metodlari birgalikda ishlatilgan bo'lib, bu orqali talabalarning madaniy va ma'naviy o'zlik darajasi aniqlangan. Metodologik yondashuvning integratsionligi talabalarning intellektual, axloqiy va estetik komponentlarini birlashtirishga imkon beradi va pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, metodologiya falsafa fanining nazariy bilimlarini amaliy pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirgan holda talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni anglash jarayonini chuqurlashtiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, falsafa fanining pedagogik integratsiyasi talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni anglashni sezilarli darajada kuchaytiradi. Interaktiv va problematik metodlar asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni, xususan, diskussiya, refleksiya va P4C yondashuvi orqali talabalarning axloqiy tafakkuri va identifikatsion jarayonlari faol faollashdi. Talabalar o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirish, bahs va muloqotda ishtirok etish, shuningdek, madaniy va axloqiy dilemma vaziyatlarini tahlil qilish orqali o'z ma'naviy qarashlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Empirik kuzatuvlar va reflektiv yozuvlar natijalariga ko'ra, talabalarning madaniy o'zligini anglashi ularning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan munosabatini yanada mustahkamladi, shu bilan birga, ijtimoiy faolligi va shaxsiy mas'uliyat tuyg'usi oshdi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, falsafa fanining nazariy va metodologik resurslari talabalarda intellektual rivojlanish bilan birga axloqiy, estetik va madaniy komponentlarning uyg'unlashishiga xizmat qiladi. Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatdiki, falsafa fanining pedagogik jarayonlarda o'qitilishi talabalarning "ideal o'zlik" va real shaxsiy tajriba o'rtasidagi uyg'unlikni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa ularning madaniy va ma'naviy identifikatsiyasini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Shu tarzda, talabalarning ma'naviy va madaniy o'zligini shakllantirish falsafa fanining konseptual va metodologik jihatlarini amaliy pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirish orqali samarali amalga oshiriladi.

MUXOKAMA

Talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni shakllantirishda falsafa fanining pedagogik roli yuzasidan ilmiy jamoatchilikda turli pozitsiyalar mavjud. Birinchi pozitsiyani ilgari surgan Matthew Lipman (P4C – Philosophy for Children) ta'kidlaydiki, falsafa fanini sinf xonasiga integratsiyalash orqali talabalarda nafaqat intellektual tafakkur, balki axloqiy va madaniy o'zlikni chuqur shakllantirish mumkin. Lipman fikricha, diskussiya, muloqot va bahs-munozara asosidagi pedagogik jarayon talabalarga o'z fikrini mustaqil shakllantirish, argumentatsiya qilish va ijtimoiy mas'uliyatni anglash imkonini beradi[9]. Shu tarzda, falsafa talabalarning madaniy va ma'naviy identifikatsiyasini rivojlantirishda dinamik va interaktiv vosita sifatida xizmat qiladi. Boshqa tomondan, Mark T. Green esa talabalarda axloqiy va madaniy o'zlikni shakllantirish jarayonini yanada kontekstual yondashuv orqali ko'rishni tavsiya qiladi. Greenning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, talabaning madaniy va ma'naviy o'zligini rivojlantirish faqatgina metodik interaktivlik bilan cheklanmasligi, balki ularning ijtimoiy, madaniy va psixologik kontekstlarini hisobga olgan holda pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish bilan bog'liq[10]. Shu nuqtai nazardan, u P4C yondashuvining samaradorligini tan olgan holda, unga qo'shimcha ravishda identifikatsion va kontekstual pedagogik vositalarni qo'llashni taklif qiladi. Lipman va Greenning pozitsiyalari o'rtasidagi asosiy farq shundaki, Lipman fokusni sinf xonasi va interaktiv metodlarga qaratadi, Green esa talabaning shaxsiy, madaniy va ijtimoiy tajribasini hisobga olgan holda integratsion yondashuvni ilgari suradi. Shu bilan birga, ularning ikkala fikri ham talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni shakllantirishda falsafa fanining konseptual va metodologik ahamiyatini tasdiqlaydi. Ushbu polemikadan kelib chiqadigan xulosa shuki, falsafa fanining pedagogik jarayonga integratsiyasi nafaqat talabalarning intellektual rivojlanishini ta'minlaydi, balki ularning madaniy va ma'naviy identifikatsiyasini chuqurlashtirish, shaxsiy va ijtimoiy qarorlarida axloqiy mezonlarni qo'llash

imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, Lipman va Greenning yondashuvlarini uyg'unlashtirish orqali zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni rivojlantirishning samarali strategiyasi yaratilishi mumkin.

XULOSA

Ushbu maqolada falsafa fanining talabalarda madaniy va ma'naviy o'zlikni anglashdagi pedagogik ahamiyati tizimli tarzda o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, falsafa fanini interaktiv va problematik metodlar asosida o'qitish, xususan diskussiya, refleksiya va P4C yondashuvi orqali talabalarda axloqiy tafakkur, intellektual rivojlanish va identifikatsion jarayonlar sezilarli darajada rivojlantiriladi. Talabalar o'z fikrlarini mustaqil shakllantirish, madaniy va axloqiy dilemma vaziyatlarini tahlil qilish, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga moslashish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdugafurovich T. T. Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishda vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 110-117.
2. Lutfilloyeva M. U. Q., Yusubov J. K. YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA YOSH AVLOD TARBIYASINING STRATEGIK YO'NALISHLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – T. 5. – №. 3. – C. 39-46.
3. Almuratova G. Milliy tarbiya tizimida milliy tilning o'rni (jadid pedagoglari qarashlari misolida) //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 10.
4. Mengaliyevna N. S. Bo'lajak pedagoglarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishda huquqiy madaniyatning pedagogik ahamiyati //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 161-166.
5. Ortiqova Z., Nurmuhammedova D. BO'LAJAK O'QITUVCHILAR UCHUN PEDAGOGIK DEONTOLOGIYANING AHAMIYATI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 134-137.
6. Shermuhhammadov B., Baratov B. BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI UZLIKSIZ MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA MA'NAVIY-MADANIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 1. – C. 3-3.
7. Rasulova S., Musayev O. KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING TEXNOLOGIYALARI SAMARADORLIGI //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2024. – T. 3. – №. 16. – C. 115-118.
8. Kamolov A. J. MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR MUTASADDILARINING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARI //Inter education & global study. – 2024. – №. 5 (1). – C. 367-375.

9. Muxsiyeva A. Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda tarbiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI. – 2023. – T. 1. – №. 1.
10. Xaydarova L. MADANIYATSHUNOSLIK YONDASHUVI ASOSIDA TALABALARDA AXLOQIY VA ESTETIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 9. – C. 70-72.